

Završena etnološka istraživanja vojvođanskih Hrvata

Milana Černelić*

Sažetak

Etnološka istraživanja među vojvođanskim Hrvatima proveli su studenti etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u okviru kolegija „Prakse terenskih istraživanja“ čija je nositeljica Milana Černelić te dijelom kolegija „Identiteti manjinskih kultura“ čija je nositeljica Marijeta Rajković Iveta. Istraživanja su, na inicijativu i uz potporu Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, započela 2011. godine i trajala su do 2021. godine, a provedena su među podunavskim Bunjevcima i Šokcima te srijemskim i banatskim Hrvatima. Tijekom deset godina istraživanja uključeno je devedesetak studenata od kojih je njih šezdesetak objavilo rezultate svojih istraživanja i 559 kazivača. Rezultat ovih istraživanja su četiri monografije s radovima studenata, profesora i nekoliko pojedinaca angažiranih u hrvatskoj zajednici u Vojvodini. U ovom će se radu predstaviti projekt u cjelini s rezultatima i ishodima koji prikazuju prošlo i suvremeno stanje tradicije, obnovljene tradicije kao značajne markere njihovoga etnokulturnog identiteta.

Ključne riječi: vojvođanski Hrvati, Vojvodina, tradicija, istraživanje, etnologija, identitet

Uvod

Etnološka istraživanja vojvođanskih Hrvata započela su među podunavskim Bunjevcima u okviru znanstveno istraživačkog projekta „Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca“¹ (2008. – 2013.), čija je voditeljica Milana Černelić. Istraživanja su bila povezana s kolegijem „Prakse terenskog istraživanja“ čija je nositeljica bila Milana Černelić, a dijelom i s kolegijem „Identiteti manjinskih kultura“ čija je nositeljica Marijeta Rajković Iveta. Upravo je vezivanjem takvih istraživanja uz nastavni proces dobrim dijelom bilo moguće istraživanja proširiti i na ostale etničke skupine Hrvata u Vojvodini i nakon što je taj projekt bio dovršen te nastaviti započetu suradnju sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata (ZKVH) u Subotici.

* prof. dr. sc. Milana Černelić, u miru

¹ U okviru projekta održan je četverodnevni međunarodni znanstveni skup „Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu“, 20. – 23. studenoga 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Suradnja sa ZKVH-om je započela tijekom projekta vezanog uz bunjevačku subetničku skupinu u vidu etnološke radionice² na kojoj su predstavljene tehnike i metodologije istraživanja etnoloških tema. Bio je to početni korak u pripremi terenskog istraživanja koje je uslijedilo.

Metodologija i provedba terenskih istraživanja

Najveći dio terenskog istraživanja proveli su studenti kroz kolegij „Prakse terenskih istraživanja“ nositeljice Milane Černelić te kolegija „Identiteti manjinskih kultura“ nositeljice Marijeta Rajković Iveta. Studenti su, nakon odabira kolegija, upoznati s tehnikama i metodologijom terenskog istraživanja, rezultatima dotadašnjeg istraživanja, te su obavili pripreme za provedbu terenskih istraživanja: proučavanje dosadašnje literature vezane uz odabranu istraživačku temu, priprema upitnica. Na samom terenu studenti su uspješno primijenili kvalitativnu metodologiju te vježbali samostalno istraživanje. Istraživanje je provedeno tehnikom strukturiranog i polustrukturiranog intervjua i promatranja, nakon čega je uslijedio studijski rad: transkribiranje građe, sistematizacija, analiza, komparacija i sinteza građe. Pritom je bilo nužno savladati i tehnike pravilnog citiranja iskaza kazivača i njihovoga uklapanja u prikaz odgovarajuće teme. Potom su se pred ponovni odlazak na teren pripremali za dopunska i kontrolna ispitivanja te za provjeru podataka o kazivačima. Ovim je zadacima većina njih savjesno pristupila te su uz temeljitu pripremu pokazali sposobnost samostalnog istraživanja i snalažljivost u komunikaciji s ispitanicima te uspješno primijenili istraživačku metodologiju. Kroz sve ove faze istraživanja stjecali su ujedno vještine i praktična znanja o terenskom istraživanju. Nastojalo se da svi radovi u uvodnom dijelu sadrže teorijske postavke, metodologiju istraživanja i kritiku postojeće literature, adekvatan pristup istraživanju odgovarajućoj temi, kao i utemeljen zaključak.

U odabiru kazivača pomogli su djelatnici ZKVH-a te pojedinci na terenu. Tijekom istraživanja studenti su mogli sudjelovati i u pojedinim manifestacijama. Način istraživanja uključio je višekratno dolaženje na teren što je bilo važno za dopunu određenih nedovoljno ispitanih tema i provjeru nekih nedovoljno jasnih podataka. Istraživačima su predstavljene i upute o potrebi zapisivanja podataka o kazivačima, načinu postavljanja pitanja, o važnosti vremenskih odrednica te specifičnosti terena. U svrhu pripreme za terenska istraživanja poslužio im je od 2014. godine nadalje i nastavni priručnik o metodama i tehnikama terenskog istraživanja.³

Nakon obrade podataka na prvom istraživanju, studenti su rezultate predstavili prilikom drugog dolaska na teren u vidu kolokvija, na kojima su često dobili dodatne informacije. Iako je studentima za ispit bilo dovoljno sačiniti seminarski rad,

² Etnološka radionica o tehnikama i metodologijama istraživanja etnoloških tema održana je 26. veljače 2011. godine u Subotici, predavačice su bile – Jadranka Grbić Jakopović, Milana Černelić, Marijeta Rajković Iveta i Biserka Jaramazović.

³ Potkonjak, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press.

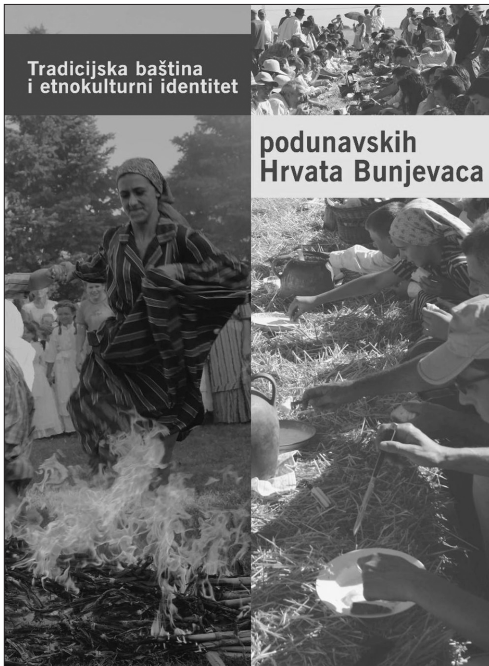
nakon prijedloga ZKVH-a da se radovi pripreme za objavu prvo u znanstvenom časopisu *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH-a*, a kasnije u monografskim publikacijama, mnogi su, svjesni važnosti ovakvih istraživanja za hrvatsku zajednicu u Vojvodini (Srbiji), prihvatili uložiti dodatne napore te na temelju rezultata svojega rada pristupili oblikovanju članaka za objavu. Tako su rezultati istraživanja redovito objavljeni u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja ZKVH-a*, od sveska 4 (2013) do sveska 12 (2021), potom objedinjavani u četirima znanstvenim monografijama, objavljenima u suizdavaštvu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF Pressa i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata u Subotici: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca* (2014), *Tradicijska baština, identitet i migracije Hrvata Šokaca u Bačkoj* (2018), *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* (2020) i *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet* (2021). Tijekom deset godina istraživanja uključeno je devedesetak studenata od kojih je njih šezdesetak objavilo rezultate svojih istraživanja i 559 kazivača. Osim studenata rezultate svojih istraživanja i u monografskim publikacijama objavilo je dvadesetak njihovih profesora, znanstvenika i stručnjaka iz drugih strukovnih područja te lokalnih istraživača.

Teme istraživanja

Hrvati u Vojvodini (Srbiji) su višestoljetno domicilno stanovništvo te je njihov položaj kroz povijest imao različite oblike, od života u različitim političkim i državnim tvorevinama, preko nekada zajedničke države, do statusa koji ih danas određuje kao manjinu izvan granica domicilne države. Bogata tradicijska baština bila je glavni poticaj za istraživanja budući da pripadnici hrvatske zajednice svoj etnokulturni identitet izražavaju kroz značajnije običaje. Osim boljem poznavanju i razumijevanju tradicijske baštine i identiteta ovim su se istraživanjima nastojala rasvijetliti i migracije vojvođanskih Hrvata. Studentima su određene teme ponuđene, te je njihov izbor odredio i teme koje su istraživane na određenom geografskom prostoru. Stoga će u ovom radu za svaku skupinu hrvatske manjinske zajednice biti prikazane teme jer nisu posve iste teme obrađene u svakoj od njih. Ovo se može smatrati „početnim“ istraživanjima, koja za cilj imaju potaknuti i daljnja istraživanja, produbljivanjem već istraženih tema ili uključivanjem nekih drugih tema dosad neistraženih, moguće i prekasno, jer se radi o etnološki premalo istraženim dijasporским zajednicama u Vojvodini.

Bački Bunjevci

Prva su istraživanja tradicijske baštine podunavskih Bunjevaca obavljena 2011. godine, a zadnja u ožujku 2014. godine (usp. Černelić 2014). Na taj način je u istraživanja uključeno nekoliko generacija studenata Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kojima je omogućeno da još za trajanja studija uz mentorske intervencije nositeljice kolegija, izrade i objave svoje prve stručne i/ili znanstvene radove u tematskim publikacijama. Studenti

koji su sudjelovali u terenskim istraživanjima podunavskih Bunjevaca u Mađarskoj sudjelovali su i na domaćem znanstvenom skupu s međunarodnim sudjelovanjem *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*. Neka od tih istraživanja poslužila su kao komparativna građa u ovoj monografiji, kojom smo nastojali objediniti sve podunavske Bunjevce. Za neke teme je to bilo moguće, međutim nisu iste teme istraživane u Mađarskoj i u Vojvodini, tako da neke od tema prikazuju samo tradicijsku baštinu Bunjevaca u Vojvodini u prošlosti i sadašnjosti, dok su neke druge teme istražene samo u Mađarskoj, objavljene u Zborniku radova s tog skupa.⁴

Kako i sam naslov monografije *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca* sugeri-

rira, gotovo sve odabrane teme prikazuju i prošlo i suvremeno stanje tradicije, koja je nerijetko i zamirala tijekom 20. stoljeća da bi potomci njezinih nositelja pronašli motivaciju da ih obnove i revitaliziraju. Kroz većinu radova prikazuje se kako prošla tradicija tako i njezin izraz u sadašnjosti. Bunjevački Hrvati najčešće su za markere svojega etnokulturnog identiteta birali pojedine značajnije običaje, tako su i istraživači birali upravo takve teme ne bi li njihovo kulturno nasljeđe prikazali što cjelovitije u odgovarajućem vremenskom kontekstu oslušujući glasove kazivača, koji su svaki iz svojega kuta odgovarali na postavljena im pitanja. Nastojalo se pritom što više čuti njihov glas, a tek kad se sve što su oni kazivali transkribiralo, posložilo, sistematiziralo, autori su počeli svatko sa svojom temom slagati mozaik i objedinjavati sve njegove dijelove u jednu cjelovitu sliku tradicijske baštine i etnokulturnog identiteta bačkih Bunjevaca, a s nekim temama i u širem smislu podunavskih Bunjevaca.

Većina radova izvorni su radovi prvi put objavljeni u ovoj monografiji, no u nju su uvršteni i neki ranije objavljeni radovi, tako se nekoliko radova objavljuje u istom ili gotovo istom obliku (dva rada o Dužijanci), dok su neke teme objavljene, no za potrebe ove monografije prikazuju se u proširenoj verziji (božićni običaji, Materice i Oce, Sv. Ivan Cvitnjak). Na taj način su sve te teme objedinjene u jednu povezanu cjelinu prikaza značajnijih običaja kroz godinu te se pritom nastojalo ne zaobići Dužijancu, koja predstavlja primjer postojanosti jedne neprekinute stoljetne svetkovine

⁴ Njihovi radovi objavljeni su u Zborniku radova sa skupa *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, ur. Milana Černelić, Jadranka Grbić Jakopović, Marijeta Rajković Iveta, Tihana Rubić, Matija Dronjić i Mihovil Gotal. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press – Subotica: Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata.

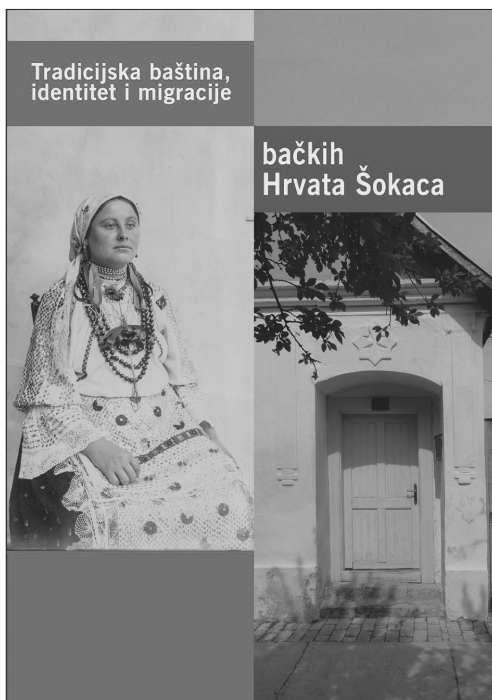
i jedinstvenog markera etnokulturnog identiteta ove hrvatske subetničke skupine, unatoč izazovima izloženosti vjetrometini različitih ekonomskih, društvenih i političkih prilika i državnih sustava, kroz koja je samo u jednom stoljeću svojega postojanja, prolazila. I svi ostali prikazani običaji postojali su, gasili su se i ponovno obnavljali u takvim uvjetima, i njima unatoč, te se gotovo svaka tema prikazuje kroz njihov više-manje stoljetni vremenoplov.

U pripremi ove monografije sudjelovali su suradnici na dva projekta vezana uz etnokulturni identitet Bunjevac: Marijeta Rajković Iveta, Tihana Rubić i Nevena Škrbić Alempijević. Osim njih u istraživanjima i pripremi radova pridružili su se tada već diplomirani etnolozi: Matija Dronjić, Biserka Jaramazović Čurković, Bojana Poljaković i Kristina Vugdželija te diplomirana etnomuzikologinja Tamara Štricki. Svoje su radove pripremili u to vrijeme studentica poslijediplomskoga doktorskog studija etnologije i kulturne antropologije Aleksandra Arančić (udana Prčić), apsolvent Mihovil Gotal i studenti preddiplomskog i diplomskog studija: Anita Crnčić, Tatjana Enderić, Tea Gorup, Ana Klopotan, Romana Pavliša, Sonja Periškić, Tena-Vionea Požarić, Jasmina Rudić, Ivana Ružić i Valentina Vujević.

Istraživanjem je obuhvaćeno 197 kazivača iz Subotice, Hrvatskog majura, Biko-va, Hajdukova, Verušića, Čikerije, Ljutova, Gornjeg i Donjeg Tavankuta, Žednika, Đurđina, Male Bosne, Sombora i Lemeša (Svetozar Miletić) u Bačkoj te u bunjevačkim naseljima u Mađarskoj: Baji i Vancagi (danas predgrađu Baje), Bačaljmašu, Bikiću, Čavolju, Gari i Kaćmaru (obuhvaćena su i naselja Čikerija i Tompa, iz kojih potječu pojedini kazivači u nekim od istraženih lokaliteta).

Podunavski Šokci

Etnološka istraživanja među bačkim Šokcima provodile su tri generacije studenata etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (usp. Černelić 2018). Prva generacija studenata započela je istraživanja 2014. godine u Monoštoru, Beregu i Somboru. Rezultate svojih istraživanja objavili su sljedeći studenti: Katarina Dimšić, Matko Đevoić, Iva Grubiša, Lucija Halužan, Christina Jukić, Lucija Marojević, Marino Mihalj, Sara Mikelić, Martina Novosel, Gabriela Paradžik, Luka Pelicarić i Andrea Višak. Istraživanjima u Monoštoru pridružila se

Anita Đipanov Marjanović, potpredsjednica Kulturno-umjetničkog društva Hrvata „Bodrog“ i članica pjevačke skupine „Kraljice Bodroga“ i Sonja Periškić Pejak, magistra etnologije i kulturne antropologije s nekoliko tematskih poglavlja (samostalno i u koautorstvu). Također je svoje ranije istraživanje u svom rodnom Bregu oblikovala u znanstveni rad i Marina Balažev.

Sljedeće 2015. godine istraživanja su provedena u Sonti, Baču, Plavni i Vajskoj. Iako istraživači nisu bili u Bođanima, dragocjene podatke ispriopovijedao je u Vajskoj Josip Dumendžić Meštar. Rezultate svojih istraživanja s ovoga područja objavili su studenti: Tomislav Augustinčić i Gorana Ražnatović.

Istraživanja su 2016. godine provedena u oba šokačka kraja, a proširena su i na Šokce u Santovu u Mađarskoj. Rezultate svojih istraživanja objavili su studenti: Lucija Bukovčan, Katija Crnčević, Karlo Srdoč, Klara Tončić i Nikolina Vuković.

Ispitano je ukupno 189 kazivača.

Pojedinačnih dopunskih istraživanja bilo je u 2017. (Luka Pelicarić, Tomislav Augustinčić i Marino Mihalj, koji su svoja istraživanja proširili i na ostala šokačka područja) i u 2018. godini (Anita Đipanov Marjanović u Monoštoru, a Sonja Periškić Pejak osim u Monoštoru, i u Bregu i Santovu), a podaci su se pojedinačno provjeravali kontinuirano sve do završne pripreme radova za objavu.

Na taj je način je i ovim generacijama studenata omogućeno da još za trajanja studija uz mentorske intervencije izrade i objave svoje prve stručne i/ili znanstvene radove. Svoja je istraživanja bačkih Šokaca 18 studenata prvo predstavilo u četiri broja časopisa *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH-a*, a dvije studentice (Lucija Bukovčan i Katija Crnčević) svoj su koautorski rad objavile i u zborniku radova sa skupa *Dijasporski i nacionalno manjinski identiteti: migracije, kultura, granice, države*, u izdanju Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu.

Već objavljeni radovi u istom ili dijelom modificiranom obliku potom su objavljeni u monografiji *Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca* s ciljem i misijom da se na jednom mjestu objedine sve teme istraživane u okviru ove suradnje Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata te dobije cjeloviti uvid u mnoge segmente života i običaja bačkih Hrvata Šokaca. Pojedine identične teme pojedinačno prikazane u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja ZKVH-a* po područjima, u monografiji su objedinjene kao koautorski radovi. Svoj rad o narodnim nošnjama bačkih Hrvata Šokaca iz fundusa Etnografskog muzeja u Zagrebu priložila je i kustosica muzeja Katarina Bušić.

Ova monografija tematski pokriva pojedina područja materijalne, društvene i duhovne kulture (riječ je o staroj podjeli u hrvatskoj etnologiji, koja je i dalje aktualna kada je riječ o tradicijskoj kulturi) pa su radovi posloženi prema tom kriteriju. U prvom dijelu predstavljena je materijalna kultura, jer je ona podloga i za društvenu i duhovnu, iako su svi ovi segmenti tradicijske baštine isprepleteni, katkada gotovo i neodvojivi. To se ogleda i u čestom prožimanju istih pojava u tematski različitim poglavljima, stoga se u nekima od njih upućuje na druga poglavlja u kojima se o istoj temi može naći više sličnih, ali i različitih podataka. U naslovima pojedinih poglavlja ne ističe se naziv istraživane skupine ako je ona cjelovito obuhvaćena jer

je to pokriveno naslovom same monografije te se time podrazumijeva da se građa odnosi na sve skupine bačkih Hrvata Šokaca (uključujući u ponekim poglavljima i one u Santovu u Mađarskoj). No ukoliko su istraživanja ograničena na jednu regionalnu skupinu (Bereg, Monoštor, ponekad i Santovo) ili drugu (Sonta, Bač, Plavna, ponekad i Bođani i/ili Vajska) ili obje, a da su samo pojedina mjesta obuhvaćena istraživanjem, navode se u naslovu imena mjesta na koja se rad odnosi. Objavljeni su radovi sa sljedećim temama: „Tradicijsko i gospodarsko iskorištavanje šuma i voda u Monoštoru“, „Tradicijski obrti i vještine Monoštora i Berega“, „Tradicijski obrti i vještine Bača, Vajske, Plavne i Sonte u kontekstu suvremene konstrukcije društvenog sjećanja“, „Osnovne karakteristike šokačkih kuća nabijača i njihova sudbina na području Bača, Plavne i Bođana“, „Tradicijska prehrana“, „Primjena narodne medicine“, „Narodna nošnja i društveno sjećanje: procesi kanonizacije ženske narodne nošnje i njezina suvremenog predstavljanja“, „Narodne nošnje bačkih Hrvata Šokaca iz fundusa Etnografskog muzeja u Zagrebu“, „Porodni običaji sredinom 20. stoljeća“, „Djetinjstvo, slobodno vrijeme i odrastanje u Monoštoru, Beregu i Santovu sredinom 20. stoljeća“, „Ophodi kraljica u Beregu, Monoštoru, Santovu, Baču i Sonti“, „Običaj prošnje u Monoštoru i Beregu“, „Prakse tradicijske glazbe“, „Šokica i njezin svijet“, „Posmrtni običaji kroz 20. stoljeće“, „Narodna vjerovanja u Monoštoru i Beregu“, „Migracije s područja Bačke od kraja Prvog svjetskog rata do danas“. Osim etnoloških tema objavljen je i bibliografski prinos Katarine Čeliković „O Šokcima u Podunavlju bibliografski“.

U svim radovima nastojalo se razmatrati i prošlo i suvremeno stanje tradicije, na primjeru nekih tema prikazuju se i pokušaji obnavljanja tradicije, u čemu kao pokretači prednjače KUD-ovi, ali i pojedinci entuzijasti koji se zalažu za očuvanje i njegovanje tradicije, koji su ujedno bili i organizatori ovih istraživanja u svim mjestima. Autori pojedinih poglavlja u knjizi nastojali su, koliko god je to bilo moguće, utvrditi kontinuitete, ukazati na promjene tradicijskih obrazaca koristeći pritom klasične etnološke metode, ali i suvremene pristupe istraživanju višedimenzionalnosti identiteta. U knjizi se ogleđavaju i nastojanja ove manjinske dijasporske zajednice u Srbiji i Mađarskoj (istovremeno se ukazuje i na poteškoće koje se pritom pojavljuju), da se čuvanjem i obnavljanjem tradicijske baštine obilježi i ojača identitet hrvatske subetničke skupine Šokci prema drugim etničkim skupinama u multietničkom i multikulturnom okruženju, što se na temelju istraživanja u nekim segmentima pokazalo kao nužnost kako bi se očuvao šokački etnokulturni identitet. Poteškoće u istraživanju nekih tema ukazuju na važnost bilježenja segmenata tradicijske baštine, kao trajnog spomenika baštini koja u mnogim svojim aspektima nestaje te stjecanja saznanja o nastojanjima da se oni očuvaju i u suvremeno vrijeme (prvenstveno kroz aktivnost KUD-ova, razne manifestacije predstavljanja tradicijske baštine i ruralni turizam) te o njihovoj migracijskoj mobilnosti. Stoga se objavljivanjem ove monografije nastojalo pridonijeti poznavanju i razumijevanju tradicijske baštine, identiteta i migracija bačkih Hrvata Šokaca. To je osobito važno ako se ima na umu da je riječ o dosad etnološki premalo istraženom dijasporskoj zajednici u Vojvodini.

**Identitet srijemskih
Hrvata**

**kroz prizmu
tradicijske baštine**

Srijemski Hrvati

Etnološka istraživanja među srijemskim Hrvatima provele su dvije generacije studenata etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (usp. Černelić 2020). Prva generacija studenata započela je istraživanja 2017. godine u Petrovaradinu, Srijemskoj Mitrovici, Slankamenu, Golubincima i Sotu. Istraživanja su nastavljena 2018. godine u Srijemskoj Mitrovici i Golubincima, a započela su u Hrtkovcima, Nikincima, Rumi i Zemunu. Iako neki studenti nisu oblikovali svoja istraživanja za objavu, građa prikupljena ovom prigodom bila je na raspolaganju studentima koji su bili spremni proširiti svoje prvobitno oblikovane radove (objavljene prvo u *Godišnjaku ZKVH-a*). Stoga je dopunskih istraživanja bilo još iste go-

dine te u prva tri mjeseca 2019. godine, a obavili su ih studenti koji su preuzeli na sebe objediniti sve prikupljene podatke o odgovarajućoj temi, tako da su se sve do završne pripreme radova za objavu provjeravali i dopunjavali pojedini podaci.

Dakle, već objavljeni radovi, ponekad u istom, češće i u modificiranom ili proširenom obliku, objavljeni su i u monografiji *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* sa svrhom objedinjavanja svih tema koje su istraživane u okviru ove suradnje Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata i pružanja cjelovitijeg uvida u više segmenata života i običaja srijemskih Hrvata. Pripremom radova za ovu monografiju pružena je mogućnost studentima kao i ranije, da još za trajanja studija uz mentorske intervencije voditeljice projekta izrade i objave svoje prve stručne i/ili znanstvene radove u tematskim publikacijama kakva je ova monografija. Deset studenata svoja je istraživanja srijemskih Hrvata prvo predstavilo u dvama brojevima časopisa *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH-a*. Pojedine teme prikazane u *Godišnjaku* za određene srijemske lokalitete u monografiji su proširene i na ostala područja zahvaljujući spomenutoj inicijativi studenata da za objavu radova u monografiji uključe i istraživanja studenata koji za to nisu bili spremni. Ispitano je ukupno 124 kazivača.

Rezultate svojih istraživanja u monografiji objavili su sljedeći studenti, među kojima su i oni koji su se potrudili dovršiti i napisati radove na teme svojih kolega: Maja Flajsig („Sveti Vinko: svetkovina hrvatskog vinogradarskog sveca“), Kruna Jambriško („Svakodnevna tradicijska prehrana“), Robert Kapeš („Pokladni običaji“),

Marija Rojko („Uskrsni običaji“), Ines Siuc (Velike Tekije: hodočašće Gospi Snježnoj“), Aleksandra Šteingel („Svinjokolja“), Klara Zečević Bogojević („Tamburaška tradicija Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva ‘Matija Gubec’ u Rumi“ i „Aspekti suvremenog glazbenog života“), Eva Balković i Jelena Batur („Božićni običaji“), Andrea Bosnić i Anamarija Knežević („Svadbeni običaji“) i Sindy Vuković („Posmrtni običaji“).

U naslovima većine radova ne ističe se naziv istraživane skupine, jer je to pokriveno naslovom same monografije te se time podrazumijeva da se građa odnosi na srijemske Hrvate koji obitavaju u istraženim lokalitetima, iako nije svaka tema istražena u istima. Na žalost, sve srijemske lokalitete u kojima žive Hrvati nije bilo moguće obuhvatiti, no zahvaljujući ustupljenim podacima Katice Naglič o božićnim običajima u Surčinu i Novim Banovcima, obuhvaćena su i ova naselja, a Novi Banovci i za druge teme, jer je jedan kazivač koji živi u Zemunu, a rodnom je iz Novih Banovaca, iznosio poneke podatke i za svoje rodno mjesto.

Monografija obuhvaća tekstove različite po svojoj tematici, opsegu istraživanih lokaliteta, trajanja terenskih istraživanja, metodologiji te sprezi etnografskog i analitičko-interpretativnog pristupa. Podatke se nastojalo maksimalno dopuniti, koliko je to bilo moguće, kako spomenutim dopunskim istraživanjima paralelno s pripremom radova za objavu, tako i korištenjem informacija putem internetskih izvora te provjeravanja i dopunjavanja podataka kod predstavnika lokalne zajednice koji su se posebno angažirali u organizaciji ovih istraživanja.

Ranije objavljeni rad Jasne Čapo o srijemskim Hrvatima preseljenim u Hrvatsku u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja ZKVH-a* uvršten je u ovu monografiju. Na taj način dotičemo se i skupine prognanih i iseljenih Srijemaca i njihove sudbine u novoj sredini, a njihov doprinos čuvanju tradicije i izvan svojega zavičaja istaknut je i u pojedinim poglavljima ove monografije. Osim navedenih tema objavljen je i bibliografski prinos Katarine Čeliković o srijemskim Hrvatima.

Ova monografija tematski pokriva različita područja života srijemskih Hrvata, koja su prikazana kroz kontekst godišnjeg običajnog kalendara, polazeći od jeseni, kada su se prema tradiciji najviše održavale svadbe, a tada započinju i glazbene manifestacije, koje traju tijekom čitave godine (prikazani su aspekti suvremenog glazbenog života te tamburaška tradicija Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva „Matija Gubec“ u Rumi); nadalje se prikazuje svakodnevna tradicijska prehrana i svinjokolja, tema s kojom se ulazi u početke zimskog razdoblja kada se istovremeno održavaju i predbožićni i božićni običaji; slijede prikazi ostalih običaja kroz godinu (sv. Vinko, poklade i uskrsni običaji), koji se zaokružuju prikazom hodočašća na Tekije, gdje se susreću Hrvati iz mnogih srijemskih mjesta. Završna tema su posmrtni običaji, kojima se simbolično zaokružuje i ciklus života. Slijedi osvrt na srijemske Hrvate izvan zavičaja i bibliografski prinos, kao svojevrsni putokaz za nastavak istraživanja koji je započeo ovom knjigom; u neke se teme dublje proniknulo, a neke su tek dotaknute. Tako se uvidom u objavljene radove otkrivaju teme koje su tek djelomično istražene, i kao takve pružaju mogućnost da se nastavi započeto kako dopunjavanjem novim spoznajama tako i istraživanjem posve neistraženih tema.

U svim poglavljima nastojalo se razmatrati i prošlo i suvremeno stanje tradicije, na primjeru nekih tema prikazuju se i pokušaji obnavljanja tradicije, u čemu kao pokretači prednjače hrvatske udruge kulture, ali i pojedinci entuzijasti koji se zalažu za očuvanje i njegovanje tradicije, a koji su ujedno sudjelovali u pripremi i organizaciji ovih istraživanja u svim mjestima. Autori pojedinih poglavlja u knjizi nastojali su, koliko god je to bilo moguće, utvrditi kontinuitete, ukazati na promjene tradicijskih obrazaca koristeći pritom klasične etnološke metode, ali i suvremene pristupe istraživanju višedimenzionalnosti identiteta. Poteškoće u istraživanju nekih tema ukazuju na važnost bilježenja segmenata tradicijske baštine, kao trajnog spomenika baštini koja u mnogim svojim aspektima nestaje te stjecanja saznanja o nastojanjima da se oni očuvaju i u suvremeno vrijeme. Stoga se objavljivanjem ove monografije nastoji pridonijeti poznavanju i razumijevanju tradicijske baštine i identiteta srijemskih Hrvata u Vojvodini. To je osobito važno ako se ima na umu da je riječ o dosad etnološki premalo istraženom dijasporskoj zajednici izloženoj brojnim poteškoćama tijekom povijesti i u suvremeno doba. Hrvatska zajednica u Srijemu jedna je od autohtonih etničkih skupina u Republici Srbiji koja svoju prisutnost bilježi od dolaska južnih Slavena na prostor Srijema. Iako kontinuirano traju na spomenutom prostoru, etnodemografske promjene, kako tijekom 20. tako ponajviše početkom 21. stoljeća, iznimno su smanjile broj pripadnika hrvatske zajednice ali i promijenile njihove kulturne prakse. Osobito je na to utjecalo masovno iseljavanje Srijemaca koji su tijekom Domovinskog rata bili sustavno zastrašivani i protjerani. Stoga je glavni cilj bio etnološki istražiti, skupiti i zapisati, dokumentirati, a potom i znanstveno obraditi kulturne prakse ove hrvatske zajednice kako bi se popunile praznine i osnažilo njihovo samopoštovanje i identitet te istaknule one tradicijske i kulturne prakse koje srijemske Hrvate integriraju u hrvatski narod u cjelini.

Banatski Hrvati

Monografijom pod naslovom *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet* zaokružuje se serija suvremenih etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja tradicijske i suvremene baštine Hrvata u Vojvodini (usp. Rajković Iveta 2021). Kako do sada nije bilo sustavnih istraživanja Hrvata u Banatu, osim etnoloških i kulturnoantropoloških priloga u ovoj monografiji, cilj je bio objediniti sva istraživanja kako bi se dobila sveobuhvatna slika o porijeklu, doseljavanju, povijesti i kulturi pripadnika ove manjinske zajednice. Iz tog razloga prvi dio monografije čine povijesni radovi, koji su većinom već ranijih godina bili objavljeni u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja ZKVH-a*: „Naši Šokci: podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu“, „Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata“ (Mario Bara); „Predijalci Topuske opatije u Banatu“ (Vladimir Čavrak); „Starčevo: stanovništvo i povijest katoličke zajednice“, „Etnički identitet Hrvata u Starčevu“, „O imenima i prezimenima Hrvata u Starčevu“ (Dalibor Mergel). Iznimno su vrijedni radovi Dalibora Mergela, dugogodišnjeg suradnika Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata koji se osim znanstvenim radom bavi i novinarstvom,

a aktivan je u Udruzi banatskih Hrvata i angažiran u vjerskom životu Zrenjanske biskupije.

Najveći dio istraživanja proveli su studenti preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, tijekom 2019. i 2020. godine: Branimir Bilafer, Doris Dautović, Viktorija Ćurlin, Dominik Horvat, Valentina Jagetić, Šima Jelić, Dinko Kovačić, Lara Pokos i Nikola Puljić i Adrijana Puškarić. Glavni cilj je bio etnološki istražiti, zapisati, dokumentirati, a potom i znanstveno obraditi tradicijske i suvremene kulturne prakse ove hrvatske dijasporske zajednice. Istraživane su sljedeće teme: tradicijska prehrana, božićni običaji, životni običaji (porodni i posmrtni), narodna vjerovanja i etnomedicina. Deset studenata oblikovalo je pet koautorskih radova u dvama

brojevima časopisa *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH-a*. Ti su radovi, uz ponovnu minimalnu doradu i proširenje, prilozi i u ovoj monografiji. Kako bi se prikazalo sve važnije godišnje i životne običaje, u istraživanju uskrasnih i svadbenih običaja pridružila se Katica Naglič iz Surčina, upraviteljica Fondacije Antuna Gustava Matoša u Beogradu i predsjednica i Hrvatske čitaonice „Fischer“ u Surčinu. Ona je ujedno bila stalno povezana sa studentima i kazivačima u mjestima gdje su istraživanja provedena te pomagala u dopunama i razrješenjima nekih pitanja.

Objavljivanje rezultata ovih istraživanja, koja su ujedno i prva sustavna etnološka i kulturnoantropološka istraživanja Hrvata u Banatu, predstavlja važan doprinos poznavanju tradicijske baštine ove hrvatske zajednice, a time i hrvatske kulture općenito. No, kao što je već naglašeno, ovo istraživanje iako fokusirano na hrvatsku zajednicu, obiluje podacima o drugim etničkim i konfesionalnim zajednicama na prostoru Banata i Vojvodine te znanstveno doprinosi ne samo istraživačkom korpusu hrvatskih dijasporskih/manjinskih zajednica, već razumijevanju procesa transformacije identiteta, manjinskih studija i studija granica općenito.

Velika logistička potpora istraživanjima

Dugotrajna i ozbiljna terenska istraživanja podrazumijevaju i sustavnu i dobro organiziranu logističku potporu. Stoga zahvala ide organizatoru istraživanja – Zavedu za kulturu vojvođanskih Hrvata, napose Katarini Čeliković, organizatorici i

koordinatorici svih kulturnih udruga i pojedinaca na svim istraživanim područjima, bez čega ovakva istraživanja ne bi bila moguća. Hvala svima koji su se uključili i pridonijeli uspješnosti realizacije terenskih istraživanja. Ponajviše zahvaljujemo našim kazivačima na odazivu, jer bi sve što se poduzelo bilo uzaludno da oni nisu bili spremni surađivali u ovome projektu. Dragocjena su njihova svjedočanstva stečena prenošenjem znanja svojih predaka i vlastitim iskustvom te kao takva čine temelj četiriju monografija. Zahvaljujući njima, mnogi već i zaboravljeni segmenti tradicijske kulture ostat će trajno zabilježeni, kao i promjene koje su kroz cijelo jedno stoljeće, katkad obuhvaćajući i dulje razdoblje, pratile sudbinu tradicijske kulture u različitim civilizacijskim uvjetima i državnim i društvenim uređenjima. Zahvaljujući naporima pojedinaca i udruga da se na različite načine tradicijsko nasljeđe očuva i revitalizira pridonosi očuvanju identiteta vojvođanskih Hrvata. Ove publikacije su sve to nastojale objediniti te potaknute da u tome i dalje ustrajavaju.

Zahvaljujemo Ministarstvu znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske što je prepoznalo važnost objavljivanja ovih rezultata istraživanja i dalo nam financijsku potporu, Sveučilištu u Zagrebu Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske te sunakladnicima FF-pressu i Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Zaključni rezultati i učinci terenskog istraživanja

Desetogodišnji angažman na terenskim istraživanjima svih hrvatskih skupina na području Vojvodine u prvom je redu rezultirao objavljivanjem članaka u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja ZKVH-a* i monografijama čime su trajno sačuvani brojni gotovo zaboravljeni elementi tradicijske kulture Hrvata u Vojvodini. Osim toga postignuti su i drugi brojni učinci suradnje između Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata: potpisani su sunakladnički sporazumi između nakladnika Filozofskog fakulteta, FF-pressa i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata; održani su znanstveni kolokviji u svim mjestima gdje su provedena istraživanja; ostvaren je cilj da se utvrdi, konstruirati pa i ojača nacionalni identitet u svrhu opstojnosti na označenim prostorima: istraživanje je povezalno određene subetničke skupine u Vojvodini i Mađarskoj (a Hrvate Bunjevce i s njihovim ogrankom u zaleđu Senja u Primorju u Hrvatskoj); u istraživanje su se uključili i pojedinci na terenu (Anita Đipanov Marjanović, Sonja Periškić Pejak, Marina Balažev, Katica Naglič, Dalibor Mergel); teme istraživanja postale su teme diplomskih radova studenata; dvije studentice svoj su koautorski rad objavile i u zborniku radova sa znanstvenog skupa *Dijasporski i nacionalno manjinski identiteti: migracije, kultura, granice, države*, u izdanju Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu, na kojem su s izlaganjem sudjelovale.

Svi dionici ovoga projekta za svoj su rad nagrađeni: studenti su za svoje objavljene radove na svim područjima vojvođanskih Hrvata dobili ili godišnju nagradu „Franjo Marković“ Filozofskog fakulteta za studentski rad i/ili Nagradu „Milovan Gavazzi“ Hrvatskog etnološkog društva za studentski rad kojima je i naš fakultet i

naše strukovno društvo odalo priznanje za njihov rad. Ostali akteri u nastajanju dviju monografija nagrađeni su godišnjim nagradama dodijeljenim za najbolju knjigu u svojoj sredini. Riječ je o sljedećim nagradama. Za svoj istraživački rad posvećen posvećen podunavskim Hrvatima Bunjevcima devet studenata dobilo je Nagradu „Franjo Marković“ Filozofskog fakulteta za studentski rad za 2014. godinu. Za rad posvećen podunavskim Hrvatima Šokcima istu nagradu dobilo je sedam studenata (2015. i 2017.), a četiri studenta Nagradu „Milovan Gavazzi“ Hrvatskog etnološkog društva za studentski rad (2015. i 2016.). Troje studenata dobilo je Nagradu „Franjo Marković“ Filozofskog fakulteta za studentski rad za 2017. godinu za istraživanje srijemskih Hrvata, a osam studenata Nagradu „Milovan Gavazzi“ Hrvatskog etnološkog društva za studentski rad za 2018. godinu. Studenti koji su objavili radove posvećene banatskim Hrvatima dobili su Nagradu „Franjo Marković“ za 2019./2020. i godišnju studentsku nagradu „Milovan Gavazzi“ za 2020. godinu Hrvatskog etnološkog društva.

Monografija *Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca* dobila je nagradu „Emerik Pavić“ Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata za najbolju knjigu u 2018. godini., a istu je nagradu dobila i monografija *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* Hrvata za najbolju knjigu u 2020. godini.

Glavna urednica prvih triju monografija dobitnica je Godišnje nagrade „Milovan Gavazzi“ za životno djelo Hrvatskoga etnološkog društva za iznimna postignuća na području znanstvenoga i nastavnoga rada, te doprinos ugledu etnološke i kulturno-antropološke struke 2016. godine, kojoj je dobrim dijelom doprinio i angažman u istraživanjima vojvođanskih Hrvata. Dobitnica je i nagrade „Dr. Josip Andrić“ Hrvatskog nacionalnog vijeća u Republici Srbiji za doprinos hrvatskoj kulturi za 2019. godinu.

Sve što je ovim projektom učinjeno imalo je za cilj dobrobit Hrvata u Vojvodini, poticaj čuvanju i njegovanju vlastitog etnokulturnog identiteta. Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata planski je pristupio ovim istraživanjima, usmjeravajući terenska istraživanja na sve skupine Hrvata u Vojvodini. Stoga, nakon i za vrijeme studentskih istraživanja, nastajala su i druga djela kojima su pojedinci, zaljubljenici u svoju baštinu a često i vrijedni kolekcionari, zapisali svoja sjećanja uz brojne ilustracije.⁵ Istraživanja su na taj način motivirala i pojedince iz različitih lokalnih zajednica na zapisivanje, ali i na oživljavanje nekih običaja ili praksi. Vjerujemo da će učinci ovih istraživanja i suradnje i nadalje imati odjeka te da će polučiti neke nove ideje, inicijative, a poslužiti će i za izradu Registra nematerijalne baštine Hrvata u Vojvodini (Srbiji), na čemu Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata radi.

⁵ Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata tiskao je 2016. godine etnografske zapise Katarine Firanj u knjizi *Garavi salaši : cio život za godinu dana* – o životu na somborskim salašima (Nenadić) koju je stručno uredila dipl. etnologinja Bojana Poljaković. U Biblioteci Prinosi za etnografska istraživanja ovo je druga knjiga, a prva je *Izgradnja kuća nabijača u Sonti u XX. stoljeću* Ivana Andrašića (2010.) koju je recenzirala Sanja Lončar.

Literatura

- Černelić, Milana. 2014. U: Milana Černelić (gl. ur.). *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press – Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 7-10.
- Černelić, Milana. 2018. U: Milana Černelić (gl. ur.). *Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-Press – Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 7-10.
- Černelić, Milana. 2020. U: Milana Černelić (gl. ur.). *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-Press – Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 7-10.
- Rajković Iveta, Marijeta. 2021. U: Marijeta Rajković Iveta (gl. ur.). *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-Press – Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 7-16.

*Summary**Completed ethnological research of Croats in Vojvodina*

Ethnological research among Vojvodina Croats was conducted by students of ethnology and cultural anthropology at the Faculty of Philosophy, University of Zagreb, as part of the course "Field Research Practices" taught by Milana Černelić and part of the course "Identities of Minority Cultures" taught by Marijeta Rajković Iveta. On the initiative and with the support of the Institute for the Culture of Vojvodina Croats, the research began in 2011 and lasted until 2021, and was conducted among the Danube Bunjevci and Šokci and the Croats in Srijem and Banat. During the ten years of the research, about ninety students were included, sixty of which published the results of their research and 559 narrators. The result of this research are four monographs with the works of students, professors and several individuals engaged in the Croatian community in Vojvodina. This paper will present the project as a whole with results / outcomes that show the past and present state of tradition, renewed tradition as significant markers of their ethnocultural identity.

Keywords: Vojvodina Croats, Vojvodina, tradition, research, ethnology, identity